

Dr. sc. Faruk Kozić

SOCIJALNE POSLJEDICE PRIVATIZACIJE

Sažetak

Privatizacija koja je provedena u BiH i šire u regionu imala je različite rezultate. U svim državama bilo je neuspješnih i promašenih privatizacija. Pogrešne su bile privatizacije na osnovu prijateljstva i rodbinskih veza. Od privatizacija se očekivalo mnogo više – da će sačuvati radna mjesta, otvoriti nova, da će očuvati ranije uspostavljene poslovne kontakte i tržišta. Neuspješne privatizacije nanijele su štetu i radnicima i državi. Potrebna je edukacija vlasnika, menadžera i direktora kako bi imali korektniji i humaniji odnos prema radnicima. Socijalne posljedice su ogromne, a posljedice će osjećati i naredne generacije.

Ključne riječi: *privatizacija, tranzicija, ekstenzivna privatizacija, društvena i državna svojina.*

SOCIAL IMPACT OF PRIVATIZATION

Summary

Privatizations carried out in Bosnia and around the region had different results. In all states was unsuccessful and failed privatization. Incorrect privatization were based on friendship and kinship ties ... Since privatization is expected that many more will save jobs, create new, to preserve the already established business contacts and market. Unsuccessful privatization harmed workers and the government. Due to the poor treatment of workers, to be educated owners, managers and directors in order to have fair and humane treatment of workers. Social consequences are enormous, and the consequences will feel for the next generation.

Uvod

Padom Berlinskog zida, raspadom Sovjetskog Saveza i Varšavskog pakta sve zemlje istočne Evrope ušle su u demokratske promjene i tranziciju. Bio je to prelazak iz socijalističkog u građansko društvo. Tranzicijski proces pratila je privatizacija koja je imala različite rezultate u tim državama. Bivša SFRJ je imala društvenu svojinu.¹ Ta svojina se razlikovala od državne kao što je bila u Sovjetskom savezu.² Za društvenu svojinu se govorilo da je svojina svih članova društva. Preduzeća i fabrike pripadali su zaposlenim radnicima. To je bila svojina radnika, odnosno cijelog društva. Govorilo se – „fabrike radnicima“ i to je bila ključna parola. Nakon rata je nastala druga parola – „fabrike kapitalistima“.

Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine je donijelo Ukaz o proglašenju Zakona o pretvorbi društvene svojine, koju je donijela Skupština Republike BiH na sjednici od 07.11.1994. godine.³ Ovom pretvorbom radnici su izgubili mnogo. Direktori i vlasnici privatnih firmi dobili su više prava u upravljanju i rukovođenju firmama. Radnici koji su imali u prethodnom socijalističkom samoupravnom sistemu brojna prava, odjednom im je sve to oduzeto i teško su podnijeli reduciranje svojih prava. Mnogi su odmah tražili da idu u penziju. Radnici su se žalili, ali nisu imali mnogo koristi od toga. Organizovali su štrajkove. Pojavili su se i štrajkovi glađu, a u proteklom sistemu toga nije bilo. U toku tranzicijskih promjena, pretvaranja društvene svojine u državnu, kako bi se mogla prodavati i privatizirati⁴, potpuno su zapostavljena prava radnika i minimiziran životni standard stanovništva.

¹ Društvena svojina predstavlja svojinu čiji je nosilac društvo kao kolektivan, neorganizovan subjekt, čime se razlikuje od državne, čiji je nosilac država kao posebana društvena organizacija. (*Sociološki leksikon*, Savremena administracija, Beograd, 1982, str.116.)

² Državna svojina označava svojinu koju ima država kao pravni subjekt. (Isto, str.151).

³ Ovaj zakon stupio je na snagu objavljivanjem u „Službenom listu R BiH“ a primjenjuje se od 01.01.1995. godine.

⁴ Privatna svojina je svojina pojedinaca, odnosno privatnih zajednica, porodica, raznih kompanija... Privatnik ima apsolutnu vlast nad stvarima za proizvodnju i potrošnju u privatnoj svojini i prenosi ih u nasljedstvo svojim potomcima. (*Sociološki leksikon*, n.dj., str.495.)

Privatizacija u Njemačkoj

Nakon ujedinjenja Njemačka je ušla u proces privatizacije istočnog dijela države koji je nekad imao državnu i plansku privredu. Privatizacija ni u Njemačkoj nije potpuno završena: predstoji prodaja još nekih preduzeća koja su ostala od bivšeg DDR-a. Takva preduzeća su vlasnici na hiljade zgrada i privrednih objekata. I u toj zemlji privatizacija se odvija uz mnogo problema. Više od dvadeset godina nakon sloma Njemačke Demokratske Republike njezin Glavni ured za upravljanje stambenim i gospodarskim zgradama u državnom vlasništvu još uvijek je u vlasništvu Zaklade za privatizaciju njemačke vlade.⁵

Njemačka je već nekoliko puta željela privatizirati i to preduzeće, ali je u posljednji trenutak nešto spriječilo prodaju. Prodaja nije uspjela 2008. godine, jer se Berlin, zbog krize u zoni eura, uplašio da neće uspjeti prodati TLG za pravu vrijednost. Stručnjaci procjenjuju kako je riječ o vrijednosti od najmanje milijardu i 500 miliona eura. Političare u Berlinu muči još jedan problem: privatizacija istočnonjemačkog „Stanoinvesta“ bi se lako mogla pretvoriti u politički problem koji bi vladu kancelarke Merkel mogla skupo koštati.

Puko izvlačenje dobiti

Investitori nisu bili problem. Ulaganje u nekretnine u Njemačkoj je za mnoge ulagače zanimljivo. U privatizacijama koje su provodile i neke komune na zapadu zemlje javljali su se brojni investitori, od tvrtki sa Dalekog istoka i Arapskog poluotoka pa do raznih investicijskih fondova sa Zapada. Mediji su iscrpno izvještavali o tome kako su se takve privatizacije stambenog fonda u pravilu pretvarale u pravu katastrofu. Mnoga privatizirana naselja su se pretvorila u ruševine. Investitora je zanimalo da izvuče što veću dobit, tako da su se zgrade i čitava naselja čiji su oni postali vlasnici pretvarale u ruševine i leglo kriminala. Novi vlasnici nisu plaćali ni najosnovnije održavanje instalacija i zajedničkih prostorija, stubišta, liftova, podruma... Odselio je svako ko je mogao i imao kuda.

⁵ Još 1991. godine je od tog državnog ureda stvorena tvrtka, TLG Immobilien GmbH koja je vlasnica 12.000 stanova i više od 300 gospodarskih objekata u gotovo svim pokrajinama koje su nekad činile DDR

Ostali su samo najsiromašniji, a njima su se pridružili i „divlji“ stanari, oni koji su jednostavno provalili u napuštene stanove.

Ministarstvu finansija ostala je dilema: hoće li uslovima za prodaju postaviti stroga pravila za zaštitu stanara i za održavanje zgrada, ili će se samo brinuti da napune državnu blagajnu. Svaki dodatni uslov bi spustio cijenu i odvratio investitore. Politički gledajući, svaki potez može biti pogrešan. Opozicija bi njemačku vladu mogla optužiti da je pustila nesigurne investitore da ugroze budućnost hiljada stanara takvih stanova.⁶ Mnoge zgrade su ipak obnovljene, a TLG ostvaruje dobit. Njemačka zaklada za privatizaciju i uprava TLG-a od ove tvrtke učinili su preduzeće koje lijepo posluje. Godišnje ostvaruje zaradu od pedesetak miliona eura. Pitanje je hoće li privatnom investitoru to biti dovoljno, jer bi u startu morao uložiti milijardu i pol. U fondu preduzeća ima zgrada koje su nove, mnoge su obnovljene, a među privrednim zgradama ima i onih koje će jedva pronaći nekoga ko će ih htjeti iznajmiti. Njemačke vlasti su tražile pravi trenutak za privatizaciju. Osjeća se privredni oporavak, a investitori opet mogu nabaviti novac za veće investicije.⁷

Privatizacija u BiH

Rat 1992-1995. godine i politička nestabilnost uslovili su mnoga ograničenja i učinili proces privatizacije kompliciranijim i težim u odnosu na druge države u tranziciji.⁸ Nepovoljni uslovi uticali su na neuspjeh u provođenju preporuka privatizacije. Međunarodna zajednica je preko Svjetske banke i USAID-a pripremala i vodila privatizaciju od 1997. do sredine 2.000. godine. Taj proces je koštao oko 40 miliona dolara. Primijenjen je model certifikacije u Federaciji BiH i model vaučera u Republici Srpskoj. Privatizaciju su pratile brojne slabosti, kao što je odsustvo gotovog novca, odnosno nemogućnost restrukturiranja firmi. Bila je također izložena snažnoj korupciji. Model privatizacije skoro da nije imao razvojnu komponentu. Bile su prisutne i brojne političke blokade i nacionalne

⁶ Već 2008. godine za kupovinu su bili zainteresirani i hedge-fondovi poput *Lone Star* ili *Oaktree* a stanari u zgradama TLG-a nisu vjerovali kako je takvim finansijskim institucijama u interesu dobrobit stanara.

⁷ <http://www.dw.de/opasna-privatizacija-12000-stanova/a-15868258>

⁸ Kadrija Hodžić: „(Re)privatizacija i globalizacija – ekonomska misao privatizacije, privatnog vlasništva i slobodnog tržišta u globalnoj privredi“, *Forum Bosnia*, br.22, Sarajevo, 2003.

manipulacije.⁹ U novom pristupu, čiji je cilj „uspješna privatizacija“, sadržani su originalni prijedlozi o njenoj razvojnoj komponenti prema kojoj se do kraja 2006. godine trebao privatizirati sav državni kapital.¹⁰ Međutim još nije.

Korupcija u privatizaciji dovela je do gubitaka u državnoj svojini koji su navedeni kao korist za kupce ili gubici kroz tržišnu konkurenciju. Do okončanja postupka privatizacije treba unaprijediti regulativu i metode prodaje državnog kapitala posebno u dijelu koji se odnosi na stečajeve. U uslovima nastavka ekonomske krize, s padom interesa za investiranje, treba tražiti nove načine privatizacije kompanija. Potrebno je okončati reviziju privatizacije kako bi se jasno diferencirale zakonite od nezakonitih privatizacija i poduzele mjere za zaštitu integriteta državne svojine i osigurao dignitet cjelokupnog procesa privatizacije. Profesor Kadrija Hodžić u knjizi „Reprivatizacija i globalizacija“ upozorava na posljedice koje danas imamo.

Odnos poslodavaca prema radnicima

U poslijeratnom periodu odnos vlasnika prema radnicima je bio nekorektan, nehuman i diskriminirajući. Na protestima ih vrlo rijetko običu direktori ili vlasnici. Kad dođu u tvornicu u kojoj radnici protestuju tražeći svoja prava, direktori ili vlasnici samo ih hladno pogledaju i pored njih prođu. Rijetko odgovore na radnička pitanja. Poniženjima nikad kraja. *Kao da se sa ovakvom politikom ponavljaju poznati scenariji što su već bili u Grčkoj, Kairu, Španiji, Portugalu.*

Zbog nezakonitih privatizacija u BiH niko još nije odgovarao, jer privatizacija nikada nije dobila jasno uređene pravne kriterije. To privatizaciju u BiH čini jedinstvenom u svijetu, pa zbog toga ni sudstvo nije u stanju bilo šta napraviti. BiH nije usvojila zakon o državnom kapitalu, pa tako nema ni osnove da se taj kapital zaštititi. Zbog ovoga su mnoge poznate firme otišle u bescijenje. Iako se naizgled čini da su radnici najveći gubitnici, jasno je da je država zapravo ta koja je najviše izgubila.¹¹ Nove vlasnike i biznismene u privatnom sektoru i direktore u državnom sektoru trebalo bi educirati kako da se odnose i postupaju prema zaposlenim radnicima. Njihov

⁹ Isto, str. 511-512.

¹⁰ Isto, str. 519.

¹¹ <http://www.slobodnaevropa.org/content/radnici-dite-štrajkuju-zbog-plata/24795720.html>

odnos bi trebao biti mnogo bolji i humaniji. Postaje sve teže društveno pitanje šta će biti sa radnicima kojim nije uplaćivan radni staž. Kako i od čega će živjeti kad budu trebali ići u penziju i šta će država učiniti da ih zaštiti.

Propast građevinskih giganta u BiH

Prijeratni građevinski giganti u BiH su na koljenima. Radnici gladuju i štrajkuju, novi vlasnici krčme imovinu firmi, a veliki građevinski poslovi dodjeljivani su i stranim kompanijama. Za propast radnici krive vlasti. Dozvolile su da se ugase građevinska preduzeća u kojima je nekada radilo i po nekoliko hiljada radnika širom svijeta. *Za radnike je to isto kao kad naiđe cunami i ostavi tragove pustoši – ovo je bilo od ove firme, ovo je bilo od one, i niko ne odgovara. To najbolje odgovara lopovima. Za poštene radnike i građane kao da ovdje nema mjesta i života, smatraju mnogi radnici.*

Sarajevski građevinski gigant GP *Vranica* dovedena je do stečaja. Nakon privatizacije imovina je uglavnom rasporodata. Radnici sjede kod kuće, a samo njih dvadesetak dolazi na posao. Dugovanja prema radnicima su ogromna. Radnicima *duguju pet godina radnog staža, od 2006. godine, a za plate oko desetak miliona.* *Vranica* je u svijetu imala dobar imidž. Gradilo se u Iraku, Njemačkoj, Rusiji. Imala je i vrijedne nekretnine, koje su se našle na meti novih vlasnika. Prodata je čak i upravna zgrada u centru Sarajeva. *Zgrade se daju pod hipoteku, a zatim banke polažu pravo na njih.* Građevinski sektor u BiH nekada je bio jedan od najznačajnijih grana privrede. *Prema broju zaposlenih prije rata građevinarstvo je učestvovalo sa 10 posto od ukupno zaposlenih u privredi, odnosno sa oko 100.000 zaposlenih radnika. U domaćoj ekonomiji učestvuje sa 5,15 GDP-a i zapošljava 5,4 ukupnog broja zaposlenih. U odnosu na period od prije rata, to je dakle prepolovljeno.*

Svoja prava tražili su i radnici građevinskog preduzeća *Bosna*, čijih 280 radnika platu nije primilo gotovo pola godine, a godinama im nisu uplaćivani doprinosi. Da se žale, dobili bi otkaze. *Radnicima se ne uplaćuje radni staž. Tjeraju ih da rade, ne daju im plate, a oni jedva preživljavaju. Sve nam to govori o lošem i nekorektnom odnosu prema radnicima.*

Radnici finansiraju privatni kapital

GP Bosna osposobljena je da gradi sve vrste objekata niskogradnje i visokogradnje. Nakon više od 60 godina duge tradicije dovedena je na rub opstanka. *Rasprodali su sve – i pogone u Zenici, zgrade u Travniku, Ilijašu i Vitezu. U Sarajevu su prodali zgradu u kojoj je direkcija.* Nigdje u svijetu ne postoji primjer da radnici svojim neplaćenim radom „finansiraju“ privatni kapital, kao što je to slučaj u građevinskim i drugim firmama u BiH. *Vlasnik je sve ovo vrijeme rasprodavao GP Bosnu. I firme kao što su Vranica, Bosnaputevi i druge građevinske firme, imaju iste probleme. U njima je 90 posto građevinske operative privatizirano. Novi vlasnici su rasprodali imovinu, vjerovatno su napunili svoje fondove i sada je pitanje da li ti vlasnici žele investirati u druge firme.*

U Sarajevskom kantonu ima registrovanih više od 400 građevinskih firmi koje rade na crno, koje ne prijavljuju svoje radnike, niti poštuju zakone. Radnici u građevini vjeruju da je BiH najveće gradilište u Evropi, jer se radi autoput, ali ne mogu da vjeruju da nema posla za njih. *Firme koje su nastale od Hidrogradnje dobijaju posao, a ranije firme su podizvođači. To je problem vlade i ljudi koje je vlada postavila u menadžment. Dobili su 100 miliona dolara iz Iraka 2007. godine; sa tim parama su mogli kupiti najbolju opremu.* Nekada je Hidrogradnja gradila mostove, ceste i hidroelektrane širom svijeta i zarađivala stotine miliona dolara. Na pitanje zašto nastaju gubici u toj firmi sindikalci su odgovor zatražili od finansijske policije.

*Revizorska kuća u svom izvještaju našla je kriminal i gubitak. Samo za 2011. godinu bili su 11 miliona u gubitku. Libijsko gradilište je u gubitku, a gradilište u Hrvatskoj je zatvoreno. Međutim, radnici traže da se procesuiraju odgovorni ljudi. Ova firma je iz bivše države i najvjerojatnije nekom ne odgovara da takva firma bolje posluje.*¹² Nakon rata postojala je ideja da se razvijaju mala i srednja preduzeća, jer su nekadašnji građevinski giganti bili neprilagođeni potrebama tržišta. To nije bila dobra ideja, jer je građevinski sektor na koljenima. Tome je kumovala i loše provedena privatizacija, kao i u mnogim drugim privrednim granama.¹³

¹² U okviru sudskog procesa u Beogradu JUBMES banka 12.9.2012. godine, dobili su iračkog duga preko Beogradske banke oko 46 miliona. Kako se iskoristio taj novac? Radnici u to nemaju uvida jer o tome ih niko ne informiše.

¹³ <http://www.slobodnaevropa.org/content/ko-je-kriv-za-propast-gradjevinskih-giganata-u-bih/24792393.html>

Neki strani predstavnici su predlagali da se u BiH razvijaju mala i srednja preduzeća, a njihove države se razvijaju kroz velike multinacionalne kompanije.

Privatizacija drvne industrije

Privatizacija u oblasti drvne industrije pokazala je također mnoge slabosti. Malo je šta ostalo od poznatih firmi u drvnoj industriji kao što su bile *Šipad, Krivaja, Konjuh, Sebešić, Romanija* itd. Slično je i u metalnoj industriji: *Energoinvest, Unis, Famos, Vatrostalna* i mnoge druge koje su činile okosnicu razvoja lokalnih zajednica i Republike Bosne i Hercegovine. U oblasti poljoprivrede bio je to UPI. U oblasti transporta nestale su velike transportne firme koje su saobraćale na prostoru bivše Jugoslavije i do Iraka. Nakon posljednjeg rata nastale su nove privatne transportne firme koje su svojim lobijem zagušile Željeznicu.¹⁴ Jedan voz može željeznicom da preveze 50 vagona nafte ili njenih proizvoda, a to je kao pedeset cisterni kamiona. Prevoz željeznicom je mnogo jeftiniji. Pumpari su sve to blokirali radi svoje zarade i potpuno ugrozili Željeznicu kao državnu firmu i državno dobro.¹⁵

U svim oblastima nastala su usitnjena i mala privatna preduzeća koja nisu povezana i tako imaju mnogo manje finansijske rezultate i manje šanse na širem tržištu. Među njima ima i onih dobrih koji imaju solidne finansijske rezultate i dobru perspektivu. Koliko je radnika loša privatizacija u BiH otjerala na rub egzistencije, to više niko ne zna, osim da se taj broj kreće u desetinama hiljada. Privatizacija je više sličila na poklanjanje stotina tvornica nego na njihov spas. Zbog privatizacije, koja je u Tuzlanskom kantonu ugasila cijelu industriju, danas Bosna i Hercegovina ima radnike koji su postali socijalni slučajevi, koji često blokiraju ulice i saobraćaj svojim tijelima tražeći radnička prava.

¹⁴ Daleke 1910. godine Direkcija bh. zemaljskih željeznica raspolagala je sa nešto više od hiljadu kilometra uskotračne željezničke mreže. Danas ima 1.030 kilometara pruge, a željezničke stanice su uglavnom puste. Ranije su bosanskohercegovačke željeznice godišnje prevozile oko 350.000 tona robe. Prije rata u prosjeku su prevozile 13 miliona putnika. Oko 25 posto tranzitnog saobraćaja kroz BiH išlo je prugom. Danas tranzitni saobraćaj skoro i ne postoji. Prevoz roba željeznicama je jeftiniji, ali kamionski saobraćaj je zastupljeniji.

¹⁵ <http://www.slobodnaevropa.org/content/ubijanje-zeljeznica-bih/24795770.html>

Obećavali su pomoć lokalne, kantonalne i federalne Vlade, ali malo je urađeno. Za ovakvu sudbinu Konjuha, nekadašnjeg giganta u proizvodnji namještaja, kriva je loša privatizacija, čije su posljedice pretrpjeli jedino radnici. Ovo je posljedica poslijeratne privatizacijske politike koja se odvija u Bosni i Hercegovini. To je uništavanje poštenih radnika koji žele da zarade svoju redovnu platu i da prežive. Stradali su radnici zato što privatizacija nije stručno urađena, što se uglavnom išlo na prevaru radnika. Zaradili su konstruktori tih planova koji su sve to projicirali i proveli. Njima je dobro došlo, svi imaju više stanova, kuća, vile po moru, vikendice na planinama. Obogatili su se, osigurali svoje porodice, unučad, praunučad, a niko ne odgovara za to.

Konjuh je nekad bio u vrhu izvoza namještaja, ali odavno to više nije, jer proizvodnja stoji mjesecima. Dugo su radnici Konjuha živjeli samo od praznih obećanja federalne Vlade. Ono što Konjuh karakteriše posebno jeste činjenica da ima prepoznatljiv brend na tržištu, što svjedoči i analiza koju je uradio Ekonomski institut iz Sarajeva, gdje su jasno konstatovali da praznina na tržištima na kojima je Konjuh bio prisutan – pri čemu se misli na tržišta zemalja Evropske unije – nisu popunjena, tako da se ova firma lako može vratiti na ta tržišta. Deklarativna podrška je postojala, ali operacionalizacija je izostala, o čemu svjedoči činjenica da u Konjuhu nije pokrenuta proizvodnja.¹⁶

Strani ulagači zaobilaze BiH

U Bosni i Hercegovini u prvih devet mjeseci, prema podacima Centralne banke BiH, ostvareno je tek 56, 7 miliona maraka stranih ulaganja, dok Federacija BiH nije uprihodovala ni marku od prodaje državnog kapitala. Pad inostranih ulaganja vidljiv je iz podataka prema kojima je za devet mjeseci 2010. godine u BiH uloženo 652 miliona maraka, u istom periodu godinu dana ranije 300 miliona, a 2012. godine samo 56,7 miliona maraka. Nestabilna politička situacija otjerala je strane investitore.

Istraživanja pokazuju da su glavni razlozi pada investicija spora administracija, fiskalna i parafiskalna opterećenja, korupcija, pravna nesigurnost i posebno politička nestabilnost. I prije izbijanja

¹⁶ <http://www.slobodnaevropa.org/content/radnici-konjuha-na-ulici-premijerova-neispunjena-obecanja/24701555.html>

globalne financijske krize BiH je bila zemlja visokog kreditnog rizika, a nakon izbijanja krize i posebno u 2012. godini, kada nisu bile utemeljene ili nisu adekvatno funkcionirale vlade na nivou BiH i Federacije BiH, to je proizvelo veliki politički rizik i tako je došlo do daljeg smanjenja investicija.

U Agenciji za promociju stranih ulaganja u BiH kažu kako nestabilna politička situacija naročito u 2011. i 2012. godini plaši i tjera investitore iz BiH. Poslovna orijentacija je da se izveze 95 posto proizvoda, a tu su prepreke na lokalnom nivou. Za razliku od Federacije BiH, u Republici Srpskoj postoji stabilna vlada, dakle politička nestabilnost nije ključni faktor koji odvraća strance da investiraju u ovaj entitet. Kada je prije nekoliko godina ruski biznismen koji živi u Češkoj odlučio uložiti 4,2 miliona eura u rudnik i tvornicu za preradu mineralne sirovine *Bentoprodukt* u Šipovu glavnu prepreku imao je na lokalnom nivou. Da bi se dobila šansa da se nešto ugovara s ministarstvom, mora se dobiti saglasnost lokalne zajednice, od različitih organa, i tu procedura traje predugo. Često se radi o šutnji administracije, kada uopće ne odgovaraju na dopise. Kada se dođe u kontakt i pokrene neki razgovor, onda procedure traju predugo.

BiH je zemlja visokog kreditnog rizika. Ukinute su i brojne olakšice. Obeshrabrujuće je to što su stranim ulagačima ukinute sve olakšice, osim jedne: ne moraju plaćati carinu na uvoz sredstava za proizvodnju. Možda bi investicije u BiH bile nešto veće da vlasti u protekle četiri godine nisu zaustavile privatizaciju državnih kompanija procjenjujući kako zbog globalne financijske krize državni udio u tim tvrtkama neće prodati za očekivani iznos. Ovaj trend je nastavljen. Ukupna strana ulaganja u prvoj polovini 2014. godine iznosila su 54,4 miliona KM, što je za 67,1 posto manje nego prethodne godine.¹⁷

Zbog sve većeg proračunskog deficita početkom oktobra 2012. godine Agencija za privatizaciju Federacije BiH odlučila je ponuditi na prodaju 10 kompanija s većinskim državnim kapitalom, među kojima su i nekadašnji privredni divovi *Hidrogradnja*, *Energoinvest*, *Šipad*, *Unis*, ali kupaca nije bilo. Od privatizacije ni marke nije zarađeno. Bio je rekordno mali broj stranih investicija u 2012. godini.

¹⁷ Strani ulagači se povlače: pad investicija za 67 posto!, „Dnevni avaz“, 13.09.2014., str.5.

Generalno gledajući, u 2012. godini nije bila nijedna uspjeta prodaja; prodavala su se preduzeća koja su imala mali udio kapitala ili nisu interesantna potencijalnim kupcima.

Prodaja je nastavljena, a federalnoj vladi Agencija je predložila i prodaju udjela u elektrodistribucijama, te BH Telecomu i HT Mostar, do iznosa koji bi vladi osigurao većinski paket.

Kao i u Agenciji za privatizaciju i u Agenciji za promociju stranih ulaganja (FIPA) vjeruju kako će nastavak privatizacije, posebno udjela u telekomima i elektroprivredama privući strane investitore. Tu leži veliki kapital i kada se krene s privatizacijom Bosna i Hercegovina će zabilježiti mnogo veći priliv stranih ulaganja nego do sada. Pod uslovom da se politička situacija u BiH i Federaciji BiH stabilizira.¹⁸ Problem je, međutim, šta se i koliko se može prodavati, a da država ne postane kolonija.

Povratak Slovenije u realnu stvarnost

Slovenija je provodila jedan postupan i trezven pristup privatizaciji. Kombinovana je privatizacija sa restrukturiranjem preduzeća i banaka. Nije mogla izbjeći sheme masovne privatizacije koje je provodila slično privatizaciji u Poljskoj. U svim relevantnim analizama Slovenija je visoko rangirana po uspješnosti tranzicijskog procesa i očekivanog privrednog rasta.¹⁹ Slovenija je dugo važila za uzornog đaka među novim članicama EU. Krajem 2012. godine je u krizi i morala je da zatraži pomoć od Evropskog fonda za pomoć. Problemi Slovenije uglavnom su „domaće proizvodnje“. Sloveniji prijeti bauk evropskog fonda za pomoć. Konzervativni premijer Janez Janša upozorio je na opasnost „nacionalnog bankrota“, u slučaju da njegove socijalne reforme i mjere štednje ne budu provedene. Istovremeno, ministar finansija Janez Šušteršič zalagao se za reformu bankarskog sektora kako bi se izbjegao zahtjev za spašavanjem. Guverner Narodne banke Slovenije Marko Kranjec nadao se da će Slovenija uspjeti izbjeći zahtjev za pomoć. I pored toga, tempo kojim se reforme sprovode odvija se suviše sporo.

Kada se Slovenija 2004. godine pridružila Evropskoj uniji, sve je izgledao dobro.

¹⁸ <http://www.dw.de/zbog-politické-nestabilnosti-strani-ulagači-zaobilaze-bih/a-16457911>

¹⁹ Kadrija Hodžić, n.dj., str.505-506.

U to vrijeme važila je za model – državu na „sunčanoj strani Alpa“. Smatralo se da je dobro pripremljena za članstvo u klubu razvijenih zemalja, sa zdravom ekonomijom. Slovenija je 2007. godine uvela euro. Nakon izbora, u januaru je Janez Janša započeo s programom štednje. Sada je jasno da je to bila varka. Slovenija jeste bila najrazvijenija republika bivše Jugoslavije, koja je nakon pristupanja EU doživjela dodatni ekonomski rast.

Osnova za to je bio „jeftini novac“, koji je kao članica EU mogla dobiti na međunarodnom tržištu. Slovenci su nakon priključivanja Evropskoj uniji živjeli od kredita. Nakupili su ogromne dugove u inostranstvu kako bi finansirali građevinski razvoj u zemlji. Dolaskom krize to je naglo zaustavljeno. Jeftini krediti su raspirili fantaziju među menadžerima.

Na taj način su kupovane firme, a dio tih firmi nije ostvario ono što se od njih očekivalo.

Posljedice takve politike su poražavajuće. Drugi problem u Sloveniji predstavlja uska povezanost političkih i ekonomskih struktura u zemlji. Za razliku od većine drugih bivših socijalističkih zemalja u Evropi, u Sloveniji se nakon raspada Jugoslavije nije dogodila *ekstenzivna privatizacija* privrede. Zbog toga što su željeli biti „gospodari u svojoj kući“, Slovenci su otežavali ulazak „stranog kapitala“, gdje god je to bilo moguće. Tako su izostajale strane investicije. Nezadovoljstvo širom Slovenije je eksplodiralo i na ulicama. Posljedice takve politike su nesagledive. Državni dug je za četiri godine udvostručen i sada iznosi 50 posto društvenog proizvoda. Slovenska ekonomija sve više klizi u recesiju. Nezaposlenost je u stalnom porastu i iznosi 8,6 posto. Iako je to još uvijek niže od prosjeka u Evropskoj uniji, gdje je stopa nezaposlenosti iznad deset posto, taj postotak je za Sloveniju veoma visok. Nezaposlenost je od početka krize udvostručena. Kako strani dug ostaje, kriza je nastavljena.

Ozbiljne su posljedice i na društvenom nivou. Slovenci su izgubili samopouzdanje. Zemljom se širilo depresivno raspoloženje jer su Slovenci godinama bili uvjereni da su najbolji i najuspješniji te da svi drugi slijede njihov model. Sada spoznaju da su ipak u nečemu pogriješili. Jedna od posljedica je i sve veća želja da se napusti zemlja. Svakog mjeseca se iseljavaju stotine ljudi, najviše u Kanadu i Australiju. Za Sloveniju je to ozbiljan problem. Brzog rješenja krize u Sloveniji nema. Svi ekonomski podaci ukazuju na pogoršanje situacije i da su na to uticali mnogi faktori.

Neizvjesno je da li će vladine mjere štednje uopće biti uspješne, kako bi se kriza prevladala bez traženja finansijske pomoći Evropske unije.²⁰

Oduzimanje nezakonito stečene imovine

Zakonski okvir u Bosni i Hercegovini koji reguliše oduzimanje nelegalno stečene imovine je dobar, ali je i dalje neophodna harmonizacija propisa iz ove oblasti uz opsežnu obuku svih policijskih službenika, tužilaca i sudija.²¹ Dom naroda Parlamenta Federacije BiH usvojio je Prijedlog zakona o reviziji privatizacije državnog kapitala u privrednim društvima i bankama. Opozicija smatra da predloženi zakon neće dati željene efekte. Prijedlogom zakona predviđeno je osnivanje Agencije za reviziju koja bi, ukoliko se utvrde nepravilnosti u procesu privatizacije, pokretala upravne postupke i parnične sporove radi izmjene, poništenja ili ukidanja ugovora o privatizaciji, a nelegalno stečena imovina ili imovinska korist prešla bi na upravljanje Vladi FBiH.

Više delegata je tražilo da revizijom bude obuhvaćena i privatizacija izvršena prije rata, tzv. „Markovićeva privatizacija“. Delegati u Domu naroda federalnog parlamenta iz Saveza za bolju budućnost (SBB) BiH smatraju da predloženi zakon neće dati željene efekte. Umjesto revizije, tražili su poništenje ratne privatizacije. Mnogi su smatrali da se ovim neće ništa napraviti, da će sljedećih četiri ili pet godina koliko se pretpostavlja da će Agencija za reviziju privatizacije raditi biti dovoljno za završetak procesa uništavanja firmi, odnosno za njihov bankrot i odlazak u stečaj, tako da se na kraju neće imati šta revidirati.

U Sindikatu su pozdravili reviziju privatizacije u FBiH. Godinama su tražili usvajanje sličnog zakona, čemu su se mnogi protivili. Mnogi su dobili fabriku za jednu KM, a uslovi za to bili su zadržavanje radnika, povezivanje staža i nastavak djelatnosti. Sada je izvjesno da se ta očekivanja nisu ispunila. Loša privatizacija uništila je mnoge uspješne firme. U Programu je navedeno da su strateški ciljevi Vlade daljnje usklađivanje domaćeg zakonodavstva

²⁰ <http://www.dw.de/povratak-slovenije-u-realnost/a-16459412>

²¹ Čulo se ovo, između ostalog, na međunarodnoj konferenciji pod nazivom “Oduzimanje imovine stečene krivičnim djelom u BiH – sadašnjost i izazovi budućnosti“, koja je održana u Banjaluci. (<http://ba.voanews.com/content/article/1546825.html>).

sa zakonodavstvom EU. Međutim, u procesu privatizacije od početka devedesetih godina 20. vijeka mnoge bosanskohercegovačke firme su uništene. Tako su uništene i firme *Ćilimara*, *Zora*, *Alhos* i *Ključ*. Neke od tih firmi imale su i stogodišnju tradiciju uspješnog poslovanja, a danas je već zaboravljeno da su i postojale. Sindikati su tražili reviziju privatizacije jer su prevareni radnici, ali i država. Mnogi radnici nemaju povezan radni staž zbog privatizacije.

Međutim, zakonski okvir za reviziju još nije utvrđen. Kako je prijedlog zakona u dva doma Federalnog parlamenta usvojen u različitom tekstu predstoji njegovo usaglašavanje, jer je Dom naroda u tekst zakona uvrstio amandmane prema kojima će procesu privatizacije biti podvrgnuta i tzv. „Markovićeva privatizacija“ iz predratnog perioda.²²

Zvanični Brisel će za BiH izraditi listu najvećih slučajeva korupcije, među koje spadaju sumnjive privatizacije i drugi oblici kriminala. Isto je urađeno i za Srbiju kada je postala kandidat za članstvo u Evropskoj uniji. Radi se o jasnom stavu EU da se vladavina prava mora ojačati u procesu evropskih integracija. Šef Delegacije i specijalni predstavnik EU u BiH Peter Sorensen je najavio da će njegova kancelarija biti osnažena odsjekom za sprovođenje zakona, koji će pratiti sprovođenje zakona i pitanja javne sigurnosti i zaštite.

23

Vlada RS je usvojila izvještaj Komisije za reviziju privatizacije u preduzećima i bankama u RS. Sindikalisti, analitičari i ekonomski stručnjaci misle da je koncept privatizacije državnog kapitala u RS propao. Državni kapital privatiziran je u preko 700 preduzeća ili banaka u RS. Od toga, 630 preduzeća je prestalo sa radom. Prisvojeni su milioni maraka, a više hiljada radnika je otpušteno. Revizija je urađena u 203 slučaja, 126 prijava upućeno je nadležnim tužilaštvima, ali nijedan privatizacijski ugovor nije bio poništen. Komisija za reviziju privatizacije je Specijalnom tužilaštvu u Banjaluci dostavila izvještaj o privatizaciji u 78 preduzeća. Istragom tužilaštva utvrđena je nezakonita prodaja državnog kapitala u 67 slučaja. U julu 2008. godine podignuta je optužnica protiv devet osoba. Postupak je vođen i završen oslobađajućom presudom Okružnog suda Banjaluka, koju je potvrdio i Vrhovni sud RS. Tako je revizija ipak legalizirala privatizaciju.

²² <http://www.dw.de/odzvono-ratnim-profitima-u-fbih/a-15855779>

²³ <http://www.slobodnaevropa.org/content/news/24686660.html>

Radnici su platili cijenu loše privatizacije, loših ugovora, nepoštivanja dogovora. Zato još niko nije odgovarao. Analitičari kažu da je privatizacija u RS omogućila nekolicini pohlepnih ljudi da na lak i brz način dođu do velikog bogatstva. Pri tome, revizija nije dala nijedan slučaj poništene privatizacije. Umjesto toga dobili smo da je time potvrđena i nelegalna privatizacija. Ova komisija nije nijedan jedini slučaj privatizacije stavila van snage niti je jedan slučaj političkih optužbi, koje su oni podizali, doživio pozitivan ishod na sudu. Sve je to popadalo i sve je to bila jedna prazna priča i ništa više od toga. To je posljedica loših zakona i loših ekonomskih odnosa. Privreda je propala, a narod osiromašio do beznađa. Jedna mala grupa povlaštenih enormno se obogatila i stvoren je društveni i ekonomski bezizlaz.

U Federaciji BiH godinama se čekalo na Zakon o reviziji privatizacije. U Srbiji je poništeno preko 623 ugovora, odnosno 25% od ukupnog broja. U Hrvatskoj su nepravilnosti otkrivene u 1.936 privatizacija. Mali broj ugovora je poništen, a za većinu nepravilnosti nastupila je zastara. Prema sadašnjim zakonima, zastara nastupa i u Republici Srpskoj i Federaciji BiH.²⁴

Stanje u BiH

Ekonomisti su za BiH početkom 2012. godine prognozirali haos na ekonomskom planu. Nešto od toga se ostvarilo. Pad investicija, nova zaduženja kod MMF-a i izlazak radnika na ulicu. Stručnjaci tvrde da je 2013. godina bila mnogo teža. Pojedini ekonomisti su početkom 2012. godine predviđali da bi ta godina mogla biti prva poslijeratna u kojoj bi došlo do bilo kakvog ekonomskog rasta. Predviđanja se nisu obistinila. BiH je izgubila investitore u 2012. godini, a nezaposlenih je preko 550 hiljada. Radnika je sve više na ulici jer im zbog kreditnih aranžmana vlast smanjuje plate. Oko 60 posto građana je ili siromašno ili živi na granici siromaštva. Život nikada nije bio teži, a korpa skuplja, kažu građani.

Kako bi se spriječio negativan trend vlade u BiH su još jednom posegnule za MMF-om i slamkom spasa kako bi održale socijalni mir. Smanjene su plate budžetskim korisnicima u RS, upravo po instrukciji MMF-a, a Sindikat koji je godinama šutio, konačno se probudio. Na čelu je prva sindikalka Ranka Mišić koja je zbog

²⁴ <http://www.dw.de/revizija-privatizacije-u-rs-i-dalje-bez-rezultata/a-15173851>

smanjenja plata tražila i smjenu ministara: „Na štednju pozivamo one koji ne plaćaju poreze i doprinose i one koji vile sagradiše na leđima radnika RS. To su oni koji trebaju da štede!“

Sindikat je dugo šutio i najavio aktivnosti početkom 2013. godine. U 2012. godini ekonomski rast je bio negativan a nezaposlenih je porasla. Javna potrošnja je porasla na nevjerovatnih 70 odsto. U takvim odnosima domaći političari vide spas jedino u MMF-u, koji je doznačio novu tranšu pomoći, zbog koje je u 2013. godini BiH vratila preko 400 miliona maraka kredita. Ekonomista Svetlana Cenić tvrdila da je 2013. godina bila gora i teža i sve više ljudi će vidjeti naličje ove pogubne politike. Jer ne vidi se rješenje. Prema izvještaju singapurske kompanije „Wealth X“, u BiH živi 85 multimilionera, čije je bogatstvo procijenjeno na ukupno 9 milijardi dolara. Javnost ne zna ko su i ko iza njih stoji, jer je te informacije u BiH nemoguće dobiti.²⁵

Među radnicima se čuje konstatacija da vlasnici kupuju nove firme, a broj zaposlenih ostaje isti. Bošnjačka populacija je etničkim čišćenjem sabijena u dolinu rijeke Bosne, prostor koji je najzagađeniji. U Visokom je to *Kožara*, u Kaknju *Termocentrala* i *Cementara*, a u Zenici *Accelor Mital*.²⁶ Zagađenost je naročito izražena u Zenici²⁷ i Sarajevu.

To i ne čudi, jer je vlasnik firme *Accelor Mitala* Hindus koji živi u Londonu, a Indija nema neku tradiciju u zaštiti čovjekove okoline, sindikalnog organizovanja i rada. Ova firma radi na sedam principa koji se saopće radnicima kad ih primaju na posao, pa ko ih prekrši može se slikati pred firmom i ići kući. Svaki pokušaj istraživanja položaja radnika u toj firmi podrazumijeva čekanje, podnošenje pismenog zahtjeva koji se razmotri u firmi i šalje u London. Odgovor se čeka dugo, a ako im se ne sviđa zahtjev, ne moraju ni odgovoriti. Firma je osjetljiva na pisanje štampe i sve analiziraju. U slučaju da utvrde da je neko od zaposlenih dao podatke, taj bi ostao bez posla. Firma predstavlja klasičan primjer kolonijalnog odnosa prema državi, zaposlenim radnicima i nebrige prema lokalnoj zajednici.

U uspješne privatizacije ubrajaju *Cementaru* u Kaknju, čiji je vlasnik iz Njemačke. Ova firma je ugradila filtere i izrazito smanjila zagađenost u ovoj općini. Međutim, noću i u vrijeme snježnih

²⁵ <http://www.dw.de/loose-gorebosna-i-hercegovina/a-16480438>

²⁶ Džonlić A., Hiljade Zeničana izašle na proteste protiv zagađenja, „Dnevni avaz“, 23.12.2012., str.8.

²⁷ Dajić M., Prestanite nas trovati, „Oslobodenje“, 23.12.2012., str.2-3.

padavina ili jakih kiša, otvaraju prozore na dimnjaku i fabrici, pa tako krijući zagađuju životnu sredinu. Interesantno je da su strane firme okrenute isključivo ka zaradi i profitu. Radnici u njima su diskriminirani i bez prava. Rade u lošim uslovima. Vlasnici malo ulažu u zaštitu životne sredine. Potpuno su zapostavili lokalnu sredinu i tu ne izdvajaju skoro ništa. Ono što daju to je simbolično. Ko dočeka da vidi kako se zatvaraju te firme moći će se uvjeriti da će iza njih ostati samo pustoš. Strani biznismeni ne osjećaju ni moralnu obavezu da bi trebali pomoći lokalnoj zajednici.

Proces privatizacije izložen je snažnoj korupciji, društvenoj neodgovornosti novih krupnih vlasnika. Ovakav model je u cjelini obilježen odsustvom razvojne komponente, političkim blokadama i nacionalnim manipulacijama. Primijenjen je potpuno pogrešan koncept privatizacije. Rezultat toga je veliki broj radnika bez posla.

Međunarodna zajednica tražila je da se razbiju velike kompanije, koje su bile prednost bh. privrede, u male i srednje kompanije, ili mala i srednja preduzeća i da se njihova privatizacija izvrši. Time je razdrobljen sistem koji je bio do tada uspostavljen i koje se ne može više povratiti. I privredni resursi BiH potpuno su ostali neiskorišteni. Sve je to za posljedicu imalo ne samo ostanak radnika bez posla, oko 400.000, već nemogućnosti da se vrši oporavak privrede i da se otvaraju nova radna mjesta. Međutim, rješenje ipak postoji. Neki smatraju da treba samo prepisati recept iz Republike Hrvatske.

U Hrvatskoj je donesena odluka da kriminal u procesu privatizacije ne može zastarijevati, i od tada su krenuli slučajevi, kao što je slučaj „Sanader“. U BiH nedostaje takva odluka da ti slučajevi ne mogu zastarijevati, da ratno profiterstvo i poslijeratna tajkunizacija ne zastarijeva. Uz formiranje nekog USKOK-a koji bi se bavio tim slučajevima, jer bi se barem djelimično vratila sredstva i dostojanstvo radnika koji su ostali bez posla.²⁸

Brojni administrativni problemi i politička nestabilnost uzrokovali su da u BiH dolazi sve manje stranih investicija. Loše ekonomsko stanje, pravna, politička i ostale podijeljenosti, nedosljednosti u propisima i primjena brojnih administrativnih procedura na raznim nivoima vlasti.

²⁸ <http://www.slobodnaevropa.org/content/kako-su-propala-najveca-tuzlanska-preduzeca/25268367.html>

Kad i postoje dobra zakonska rješenja, često se ne provode u praksi, pa se strani i domaći investitori i poduzetnici susreću sa problemima da institucije zbog svoje kompleksnosti i neadekvatnog birokratskog aparata počnu različito tumačiti određene propise ili prebacivati nadležnosti. Za dobijanje građevinske dozvole, ili priključka struje čekaju po 180 dana. Nailaze na propise koji nisu harmonizirani u BiH i na one koji nisu u skladu s legislativom EU ili sa susjednim zemljama. Investitori gledaju političko stanje, stabilnost ili nestabilnost, sagledavaju i opću sigurnost, porezni okvir, tržišni potencijal, kvalitet i trošak radne snage, vrijeme potrebno da se oplodi kapital, dostupnost sirovina i trošak kapitala. U globalnoj konkurenciji BiH nije prioritet ulagačima.²⁹

Da bi se poslovna klima popravila, potreban je stabilan politički i pravni sistem, niske porezne stope uz poticaj reinvestiranja dobiti, efikasnija administracija, kvalitetna edukacija radne snage koja treba biti sposobna, kvalificirana, vrijedna i adekvatno plaćena. BiH je potrebno fokusiranje na razvoj proizvodnje, proizvodna i izvozna orijentacija, te reindustrializacija države. Ključno bi bilo privući kapital koji bi bio uložen u proizvodne pogone namijenjene domaćem i stranom tržištu. Tek nakon ovih reformi mogu se očekivati velike investicije.

Zaključak

Privatizacija koja je provedena nakon pada Berlinskog zida, raspada Sovjetskog Saveza i raspada bivše Jugoslavije pokazala je mnoge slabosti. Različito je provedena u raznim državama koje su u tranziciji, ali u skoro svim je bilo korupcije i kriminala. Jedan sloj ljudi se naglo i za jeftine pare i papire (vaučere i certifikate) naglo obogatio. Od plata nisu mogli steći finansijska sredstva i materijalna bogatstva koje imaju. Da su adekvatno državi plaćali poreze, imali bi koju firmu, sprat, stan, vikendicu, vilu, imanje, skupocjeni automobil, ili milion manje. Pretvaranjem društvene svojine u državnu i lošim privatizacijama radnici su izgubili mnogo. Direktori, menadžeri i novi vlasnici firmi, privatnici, dobili su više prava i zloupotrebjavali su svoj položaj i prava. Radnici su ostali bez uplaćenog radnog staža, penzijskog i zdravstvenog osiguranja, bez naknade za prevoz, upućivali su ih na čekanje...

²⁹ A.Nuhanović, Strani ulagači se povlače: pad investicija za 67 posto!, „Dnevni avaz“, 13.09.2014., str.5.

Radnici na čekanju postoje jedino u BiH. Obespravljeni radnici protestuju i štrajkuju, ali teško ostvaruju svoja prava i zahtjeve. Štrajkovi glađu su kulminacija protesta i nisu zabilježeni u prethodnom sistemu. Socijalne posljedice su ogromne, a posljedice će osjećati i naredne generacije.

Konstelacija odnosa u državi nije omogućila da se uspostavi jedinstveno zdravstveno osiguranje, već je ostalo u nadležnosti 10 kantona u FBiH, oba entiteta i Distriktu Brčko. Liječenje u drugom kantonu, entitetu ili distriktu iziskuje posebne saglasnosti i govori o neuređenosti zdravstvenog sistema. Sprega vlasti, političkih stranaka i novih vlasnika privatnih firmi omogućila je da se mnogim radnicima ne uplaćuju doprinosi za zdravstveno i penzijsko osiguranje. Ovakva višestruka diskriminacija po polu i starosti tek će doći do izražaja kad radnici bez uplaćenog radnog staža dođu u godine kad trebaju imati penziju. Tada će biti socijalni slučajevi. Razjedinjeni sindikat, što je odgovaralo poslijeratnim vlastima, učinio je malo da se zaštite radnici i njihova prava. Naglo bogaćenje jednih i siromašenje drugih dodatno je podijelilo bosanskohercegovačko društvo. Srednji sloj koji je stabilizirao društvo skoro je nestao. Kako će se ovaj problem u budućnosti riješiti tek ćemo vidjeti.

Od privatizacije se očekivalo mnogo više – da će firme sačuvati postojeća radna mjesta i otvoriti nova, sačuvati ranije uspostavljene poslovne kontakte i odnose, proširiti djelatnost, sačuvati ranija tržišta i osvojiti nova. Rijetke su firme koje su to uspjele. Više je onih koje su tavorile ili otišle u stečaj. Stečajni upravnici su posebna priča, jer su bili nedodirljivi. Uhljebili su sebe i svoju familiju, rasprodali ono što je preostalo od starih firmi, radnike ostavili bez posla, radnog staža i penzije. Prema tome, socijalne posljedice privatizacije su osiromašile radnike, ostavila ih bez prava. Obogatio se jedan sloj društva koji predstavlja novu elitu. Sredstva dobijena od privatizacije nisu otišla u razvoj i otvaranje novih firmi i radnih mjesta, već u potrošnju, za plate, penzije, invalidnine. U privatizaciji nedostaje ko definiše i štiti javni interes. Zašto je u BiH izostala briga o tome?

LITERATURA

1. Hodžić Kadrija. „(Re)privatizacija i globalizacija – ekonomska misao privatizacije, privatnog vlasništva i slobodnog tržišta u globalnoj privred“, *Forum Bosnia*, br.22, Sarajevo, 2003.
2. Kukić Slavo. *Sociologija: teorije društvene strukture*, Sarajevo Publishing, Sarajevo, 2005.
3. Entoni Gidens. *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.
4. *Sociološki leksikon*, „Savremena administracija“, Beograd, 1982.
5. „Bez posla ostalo 150 radnika *Hidrogradnje*“, *Dnevni avaz*“, 14.12.2012., str.10.
6. Vučić: „Pravo pitanje je koliko je firmi namjerno uništeno privatizacijama?“, „Dnevni avaz“, 14.12.2012., str. 14.
7. Dajić M.: „Prestanite nas trovati“, „Oslobođenje“, 23.12.2012., str. 2-3.
8. „Lažna demokratija nameće pravo jačega“, „Oslobođenje“, 23.12.2012., str. 2.
9. Džonlić A.: „Hiljade Zeničana izašle na proteste protiv zagađenja“, „Dnevni avaz“, 23.12.2012., str.8.
10. *Zakon o pretvaranju društvene svojine*, „Službeni list RBiH“, broj 32, Sarajevo 1994., str. 542.
11. *Zakon o preduzeću*, „Službeni list RBiH“, broj 33, Sarajevo 1994., str. 533-541.
12. <http://www.slobodnaevropa.org/content/ubijanje-zeljeznica-bih/24795770.html> (12.12.2012)
13. <http://www.slobodnaevropa.org/content/razgranato-miskovicevo-carstvo-u-bih/24796753.html> (12.12.2012)
14. <http://www.slobodnaevropa.org/content/radnici-dite-trajkuju-zbog-plata/24795720.html> (11.12.2012)
15. <http://www.slobodnaevropa.org/content/ko-je-kriv-za-propast-gradjevinskih-giganata-u-bih/24792393.html> (08.12.2012)
16. <http://www.dw.de/opasna-privatizacija-12000-stanova/a-15868> (10.04.2012)
17. <http://www.dw.de/zbog-političke-nestabilnosti-stranik-uložnici-zaobilaze-bih/a-16457911> (17.12.2012)
18. <http://www.dw.de/povratak-slovenije-u-realnost/a-16459412>

- (17.12.2012)
19. <http://ba.voanews.com/content/article/1546825.html>
(15.11.2012)
20. <http://www.slobodnaevropa.org/content/ubijanje-zeljeznica-bih/24795770.html> (12.12.2012)
21. <http://www.dw.de/loše-gorebosna-i-hercegovina/a-16480438>
(27.12.2012)
22. <http://www.dw.de/odzvono-ratnim-profiterima-u-fbih/a-15855779> (27.12.2012)
23. <http://www.slobodnaevropa.org/content/news/24686660.html>(24.08.2012)
24. <http://www.slobodnaevropa.org/content/radnici-konjuhan-ulici-premijerova-neispunjena-obecanja/24701555.html>
(07.09.2012)
25. <http://www.slobodnaevropa.org/content/ubijanje-zeljeznica-bih/24795770.html> (12.12.2012)
26. A.Nuhanović, Strani ulagači se povlače: pad investicija za 67 posto!, „Dnevni avaz“, 13.09.2014., str.5.
27. Kako su stranke uništavale preduzeća u BiH. Internet adresa: <http://www.slobodnaevropa.org/content/kako-su-propalajaveca-tuzlanska-preduzeca/25268367.html>.
28. ONO ŠTO IZAZIVA BUNT: 10 najvećih privatizacijskih pljački u Bosni i Hercegovini. Internet adresa: <http://www.vijesti-x.com/ono-sto-izaziva-bunt-10-najvecih-privatizacijskih-pljacki-u-bosni-i-hercegovini/>

Recenzent: dr. sc. Enes Kujundžić, UNZE, BiH
Lektor: dr. sc. Faruk Kozić